

Аналітична записка
з питань порівняльного законодавства
щодо використання мов національних меншин у сфері освіти в
Румунії, Польщі, Вірменії, Словаччині, Фінляндії, Латвії, Литві, Естонії*

Анотація. В аналітичній записці досліджено законодавство щодо використання мов національних меншин у сфері освіти в таких державах, як Румунія, Польща, Вірменія, Словаччина, Фінляндія, Латвія, Литва, Естонія. Увагу зосереджено на законодавчому регламентуванні використання та захисту в освіті (освітньому процесі) мов національних меншин. Приділено увагу певним аспектам порядку формування груп, класів із навчанням мовою / вивченням мови нацменшин.

В аналітичній записці не надається порівняльний аналіз із законодавством України, оскільки автором звернення була визначена лише потреба в зарубіжному досвіді.

Вступ. Предмет дослідження становить законодавство Румунії, Польщі, Вірменії, Словаччини, Фінляндії, Латвії, Литви, Естонії щодо використання мов національних меншин (далі – нацменшин) в освіті.

Досвід означених держав у відповідній сфері становить інтерес з огляду на притаманність їм певних особливостей:

– структури населення за національною ознакою, де значна доля належить нацменшинам. Зокрема, в Латвії – 35 %, в Естонії – 31 % – у цих країнах найбільші нацменшини, представлені росіянами, які складають відповідно 25,6 % та близько 23,7 % від загального населення. У Румунії та Словаччині найбільшу нацменшину становлять угорці – 6,6 % та 7,75 % відповідно. Інші держави мають більш гомогенну національну структуру населення, а найчисленнішими групами нацменшин у них є: сілезці – 2,2 %, кашуби – 0,6 %, німці – 0,38 % (Польща)¹; єзиди – 1,1 %, росіяни – 0,3 % (Вірменія)²; естонці – 0,93 %, росіяни – 0,54 % (Фінляндія)³; поляки – 6,5 %, росіяни – 5 %, білоруси – 1 %, українці – 0,5 % (Литва)⁴;

– геополітичного становища цих держав, оскільки території більшості з них свого часу перебували під юрисдикцією Російської імперії, Радянського Союзу. Деякі – наприклад, Вірменія – наразі зазнають суттєвого геополітичного / військово-політичного впливу РФ. Крім цього, Румунія,

¹ Ludność. Stan i struktura demograficzno-społeczna – NSP 2011. URL: <https://stat.gov.pl/spisy-powszechnie/nsp-2011/nsp-2011-wyniki/ludnosc-stan-i-struktura-demograficzno-społeczna-nsp-2011,16,1.html?pdf=1>

² Ethnic structure, fluency in languages and religious belief of de jure population, based on 2011 Census data, pgs. 635 & 649. URL: https://www.armstat.am/file/article/1._bajin_5_583-664.pdf. Варто відмітити сумніви щодо достовірності опублікованих остаточних результатів, що зумовлено труднощами під час здійснення перепису, зокрема відсутністю прозорості процесу та затримку публікації результатів перепису 2011 року, які було опубліковано лише в грудні 2013 року. Див.: Fourth Opinion on Armenia adopted on 26 May 2016. ACFC/OP/IV(2016)006. ADVISORY COMMITTEE ON THE FRAMEWORK CONVENTION FOR THE PROTECTION OF NATIONAL MINORITIES. URL: <https://rm.coe.int/16806f7f70>

³ Tilastokeskus, Väestö kielen mukaan 31.12. URL: https://www.stat.fi/tup/suoluk/suoluk_vaesto.html#vaestorakenne

⁴ National Minorities. The Government of the Republic of Lithuania. URL: <https://tmde.lrv.lt/en/national-minorities>

Польща, Словаччина⁵ у другій половині ХХ століття протягом близько 40 років були сторонами Варшавського договору та перебували під значним політико-військовим впливом Радянського Союзу;

– наявності значної частки населення, що використовує в побуті російську мову. Так, у Литві носіями російської мови (російськомовним етносом) є 6,8 % населення, а володіють нею 60,6 % мешканців⁶. Згідно з даними Центрального статистичного управління Латвії за 2017 р. російську мову вважали рідною 36 % населення, вдома спілкувалися нею ще більше – близько 45 % населення старше 50 років, і 40 % – молодші вікові групи⁷. За відсутності в публічному доступі відповідних верифікованих статистичних даних щодо Вірменії вважаємо доречним використати інформацію Інституту Геллапа – американського інституту дослідження громадської думки, на яку посилаються в публікаціях Deutsche Welle та BBC News-Русская служба, відповідно до цієї інформації російською мовою володіє більше 90 % населення⁸.

Зауважимо, що в деяких із досліджуваних країн, фундамент державного життя яких становлять принципи демократії, наразі відсутній базовий закон про права нацменшин. Так, у Литві Закон про національні меншини 1989 р. втратив чинність 2010 р. Протягом декількох років проекти, що розроблялися, не знаходили підтримки в суспільстві. У Румунії із середини 2000- х років час від часу поновлюються гострі дискусії щодо законопроекту про національні меншини⁹. Водночас, усі досліджувані держави ратифікували основні міжнародно-правові угоди, зокрема Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (International Covenant on Civil and Political Rights) та Рамкову конвенцію про захист національних меншин (Framework Convention for the Protection of National Minorities), якими закріплено принципи та стандарти щодо захисту, зокрема мовних та освітніх прав нацменшин¹⁰. Так, держави зобов'язуються створити особам, які належать до нацменшин, рівні можливості для доступу до освіти всіх рівнів (стаття 12); намагаються забезпечити по можливості та в рамках своїх освітніх систем без шкоди для вивчення офіційної мови або викладання цією мовою умови для викладання мов нацменшин або навчання цими мовами (стаття 13)¹¹.

Статус мов нацменшин в освітньому процесі доцільно розглядати в контексті відповідності міжнародним стандартам та обсягу мовних прав в освіті,

⁵ На той час територія Словацької Республіки знаходилась у складі Чехословацької Соціалістичної Республіки.

⁶ Population by command of languages in municipality. Retrieved 23 September 2022. URL: <https://osp.stat.gov.lt/en/gyventoju-ir-bustu-surasymai>

⁷ 60,8 % Latvijas iedzīvotāju dzimtā valoda ir latviešu. URL: <https://lvportals.lv/dienaskartiba/306714-608-latvijas-iedzivotaju-dzimta-valoda-ir-latviesu-2019>

⁸ Станет ли русский государственным языком в Армении? URL: <https://www.bbc.com/russian/features-42427481>; Армения не хочет забывать русский язык. URL: <https://www.dw.com>

⁹ Statutul minorităților naționale din România – reloaded! 04.10.2019. URL: <https://adevarul.ro/politica/statutul-minoritatilor-nationale-din-romania-1974793.html>; Marius Bălan. Provocări actuale în reglementarea statutului minorităților naționale din România. URL: <https://drept.uvt.ro/administrare/files/1658873702-articol-m-balan.pdf>

¹⁰ State parties to the Framework Convention for the Protection of National Minorities. URL: <https://www.coe.int/en/web/minorities/etats-partie>

¹¹ Framework Convention for the Protection of National Minorities. <https://www.coe.int/en/web/minorities>

які визначено національним законодавством держав, досвід яких вивчався. Звернемо увагу, що в законодавстві лише трьох держав – Словаччини, Естонії та Литви – є положення, безпосередньо пов'язані з використанням мов нацменшинами¹². При цьому в законодавстві забезпечено паритет між набуттям компетентності володіння державною мовою та мовою нацменшини, вихованням поваги до культурно-національних цінностей і традицій держави та до культури нацменшин.

Основна частина.

Правове регулювання використання та захисту мов національних меншин у сфері освіти.

Румунія. У Румунії право нацменшин вивчати рідну мову та право навчатися цією мовою визначено частиною третьою статті 32 Конституції¹³. Це один із елементів правового механізму реалізації конституційного права нацменшин на збереження, розвиток і вираження своєї етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності¹⁴. Варто звернути увагу, що Конституцією водночас встановлено, що державна політика в цій сфері повинна відповідати принципам рівності та недискримінації по відношенню до інших громадян Румунії¹⁵. За відсутності спеціального нормативно-правового акта про нацменшини доволі детальну регламентацію їх права на освіту передбачено в Законі про національну освіту¹⁶. Серед мов, якими здійснюється навчання, зазначено мови нацменшин, якими можуть викладатися всі навчальні предмети, окрім румунської мови та літератури¹⁷. Особи, які належать до нацменшин, мають право на навчання рідною мовою на всіх освітніх рівнях за умови відповідного запиту¹⁸. Держава надає підтримку тим учням, які належать до нацменшин і не мають можливості вивчати рідну мову у своєму населеному пункті. Відповідні кошти держава спрямовує на харчування, проживання та покриття транспортних витрат учнів під час проїзду до найближчої школи, де відбувається викладання рідною мовою¹⁹.

Незважаючи на доволі детальне регулювання на законодавчому рівні використання мови нацменшин у румунських закладах освіти²⁰, відповідні положення розвинуто та деталізовано у нормативних документах, що

¹² Zbierka zákonov Slovenskej republiky. ZÁKON z 22. mája 2008 o výchove a vzdelávaní (školský zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov. URL: https://www.slov-lex.sk/static/pdf/2008/245/ZZ_2008_245_20230101.pdf; Riigi Teataja. Eesti Vabariigi haridusseadus URL: <https://www.riigiteataja.ee/akt/122122013008>; LIETUVOS RESPUBLIKOS ŠVIETIMO ĮSTATYMAS. 1991 m. birželio 25 d. Nr. I-1489. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.1480/asr>

¹³ Constitutiei Romaniei. URL: <https://www.cdep.ro/pls/dic/site.page?id=339>.

¹⁴ Частина перша статті 6. Там само.

¹⁵ Частина друга статті 6. Там само.

¹⁶ Legea educației naționale. LEGE Nr. 1/2011 din 5 ianuarie 2011. URL: https://edu.ro/sites/default/files/_fi%C8%99iere/Legislatie/2022/LEN_2011_actualizata_2022.pdf

¹⁷ Частина перша статті 10, частина перша статті 46. Там само.

¹⁸ Стаття 45. Там само.

¹⁹ Стаття 45. Там само.

²⁰ Див. статті 3, 10, 14, 19, 22¹, 34, 45, 46, 47, 59, 63, 68, 69, 74, 77, 95, 97, 99, 135, 161, 207, 211, 263, 363–365. Legea educației naționale. LEGE Nr. 1/2011 din 5 ianuarie 2011. URL: https://edu.ro/sites/default/files/_fi%C8%99iere/Legislatie/2022/LEN_2011_actualizata_2022.pdf

регламентують методологію вивчення мов нацменшин²¹. Викладання рідної мови, літератури, історії та традицій нацменшин, а також музичної освіти відбуваються на основі спеціальних програм та Методології, що розробляються командами експертів із мови та культури відповідної меншини та затверджуються Міністерством освіти Румунії²². Вартує уваги й намагання максимально сприяти кадровому забезпеченню навчального процесу²³. У разі відсутності потрібних кваліфікованих педагогічних працівників, до викладання можуть залучатися особи, які мають диплом бакалавра, можуть підтвердити добре володіння відповідною мовою спеціальним документом або іспитом. З урахуванням значного представлення ромів на території Румунії акцентується на методологічних аспектах вивчення рідної мови цієї нацменшини²⁴. У спеціальному розділі Методології розширено коло осіб, які можуть викладати ромську мову, та визначено категорію дітей, які належать до «змішаних сімей» і мають право на вивчення мов двох нацменшин, до яких належать їхні батьки²⁵.

Польща. Забезпечення підтримки та розвитку мов нацменшин у Польщі закріплено на конституційному рівні (частина перша статті 35)²⁶. Відповідні засадничі положення розвиваються та конкретизуються спеціальними законами. Згідно з частиною четвертою статті 8 Закону про національні та етнічні меншини та регіональну мову особи, які належать до нацменшин, мають право на вивчення мови меншини або навчання мовою меншини. Реалізація зазначених прав відбувається відповідно до принципів та в порядку, визначеному Законом про систему освіти²⁷. Школа та органи державної влади дають змогу учням зберігати почуття національної, етнічної, мовної та релігійної ідентичності, зокрема вивчати мову, власну історію та культуру (частини перша, четверта, шоста, сьома статті 13)²⁸. За бажанням батьків відповідне навчання може бути організоване: в окремих групах, відділеннях або школах; у групах, відділеннях чи школах із додатковим вивченням мови, власної історії та культури; у міжшкільних педагогічних колективах (частина друга статті 13). При цьому навчальний процес забезпечується відповідними навчально-методичними матеріалами, що можуть розроблятися колективом учителів шкільних закладів означеного типу (пункт п'ятий частини другої статті 22), а їх випускники мають

²¹ ORDIN nr. 5.671 din 10 septembrie 2012 pentru aprobarea Metodologiei privind studiul în limba maternă și al Limbii și literaturii materne, al Limbii și literaturii române, studiul Istoriei și tradițiilor minorităților naționale și al Educației muzicale în limba maternă. MINISTERUL EDUCAȚIEI, CERCETĂRII, TINERETULUI ȘI SPORTULUI. URL: <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/141310>

²² Ст. 7. ORDIN nr. 5.671 din 10 septembrie 2012 pentru aprobarea Metodologiei privind studiul în limba maternă și al Limbii și literaturii materne, al Limbii și literaturii române, studiul Istoriei și tradițiilor minorităților naționale și al Educației muzicale în limba maternă. MINISTERUL EDUCAȚIEI, CERCETĂRII, TINERETULUI ȘI SPORTULUI. URL: <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/141310>

²³ Ч. 2 ст. 41. Там само.

²⁴ Розділ 6. Там само.

²⁵ Стаття 46. Там само.

²⁶ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Dz. U. Nr 78, poz. 483. URL: <https://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/kon1.htm>

²⁷ Ustawa o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym. 06.01.2005. URL: <https://www.gov.pl/web/mniejszosci-narodowe-i-etniczne/ustawa-o-mniejszosciach-narodowych-i-etnicznych-oraz-jezyku-regionalnym>

²⁸ Ustawa o systemie oświaty. 07.09.1991. Dz. U. z 2022 r. poz. 2230. URL: <https://www.prawo.vulcan.edu.pl/przegdok.asp?qdatprz=akt&qplikid=1>

можливість складати іспит на атестат зрілості мовою меншини, за винятком таких предметів – польська мова, історія та географія Польщі (частина перша статті 44).

Вірменія. Право нацменшин на вивчення своєї мови закріплено низкою законодавчих актів та базується на приписі статті 56 Конституції Республіки Вірменія про права осіб, що належать до відповідних груп населення, на збереження та розвиток своїх традицій, релігії, мови та культури²⁹. Іншими законами Вірменії гарантується: забезпечення права на освіту, незалежно від національності, раси, статі, мови, віросповідання, політичних чи інших поглядів, соціального походження, майнового становища чи інших ознак (частина перша статті 6 Закону про освіту)³⁰; вільне використання мов нацменшин (частина третя статті 1 Закону про мову, стаття 1 Закону про освіту)³¹. У громадах нацменшин загальноосвітнє навчання та виховання може бути організоване своєю рідною мовою за державною програмою із обов'язковим вивченням вірменської мови (частина друга статті 2 Закону про мову, частина десята статті 4 Закону про публічну освіту)³².

Словаччина. У Словаччині державною мовою є словацька мова, яка має пріоритет над іншими мовами, що використовуються на її території (частина перша статті 6 Конституції Словацької Республіки³³, частина перша § 1 Закону про державну мову Словацької Республіки³⁴). Водночас, громадянам, які належать до нацменшин або етнічних груп, окрім права на вивчення державної мови гарантується право: здобувати освіту своєю мовою; користуватися своєю мовою в офіційному спілкуванні; поширювати та отримувати інформацію рідною мовою; засновувати й підтримувати освітні заклади (стаття 34 розділу четвертого Конституції).

Поняття мови нацменшини та відповідний перелік таких мов у Словаччині закріплені на законодавчому рівні. Зокрема, мова нацменшини – це кодифікована або стандартизована мова, що традиційно використовується на території Словаччини її громадянами, які належать до нацменшини, і відрізняється від державної мови. Мовами нацменшин у Словаччині є болгарська, чеська, хорватська, угорська, німецька, польська, ромська, русинська та українська мови (частина перша § 1 Закону про використання мов національних меншин³⁵).

²⁹ Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրություն. URL: [https://www.president.am/hy/ constitution-2015/](https://www.president.am/hy/constitution-2015/)

³⁰ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՕՐԵՆՔԸ ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ. Ընդունվել է 14.04.1999. URL: <http://parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=1494&lang=arm&enc=utf8>

³¹ The Law of The Republic of Armenia on language. Adopted 17.04.1993. Non-official translation. URL: <http://parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=1793&lang=eng> (дата звернення: 27.02.2023); ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՕՐԵՆՔԸ ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ. URL: <http://parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=1494&lang=arm&enc=utf8>

³² The Law of The Republic of Armenia on language. Adopted 17.04.1993. Non-official translation. URL: <http://parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=1793&lang=eng>

³³ Zbierka zákonov Slovenskej republiky. ÚSTAVA SLOVENSKEJ REPUBLIKY. URL: https://www.slov-lex.sk/static/pdf/1992/460/ZZ_1992_460_20230126.pdf

³⁴ Zbierka zákonov Slovenskej republiky. ZÁKON NÁRODNEJ RADY SLOVENSKEJ REPUBLIKY z 15. novembra 1995 o štátnom jazyku Slovenskej republiky

³⁵ Zbierka zákonov Slovenskej republiky. ZÁKON z 10. júla 1999 o používaní jazykov národnostných menšín. URL: https://www.slov-lex.sk/static/pdf/1999/184/ZZ_1999_184_20220101.pdf

Порядок використання мови в освіті у Словаччині, зокрема й мови нацменшин регламентований Законом про державну мову Словацької Республіки. Зокрема, відповідно до § 4 Закону, викладання державної мови у Словаччині є обов'язковим у всіх початкових і середніх школах. Як зазначено в частині третій § 12 Закону про школу³⁶, навчання в початковій та середній школах з іншою мовою навчання, ніж словацька, передбачає обов'язкове викладання словацької мови та літератури. Викладання зазначених предметів здійснюється в обсязі, необхідному для засвоєння словацької мови. У таких випадках словацька мова та література можуть викладатися із використанням методів і форм іншомовного навчання. Інша мова, окрім державної, є мовою навчання та мовою складання іспиту в обсязі, встановленому спеціальними нормативно-правовими актами.

Педагогічний персонал усіх шкіл та шкільних закладів на території Словаччини за винятком іноземних педагогів і викладачів зобов'язаний володіти державною мовою і використовувати її як усно, так і письмово. Вся педагогічна та інша документація у школах і шкільних закладах, де навчання здійснюється мовою нацменшин, ведеться двомовно – державною мовою та мовою відповідної нацменшини. Перелік документації, яка не обов'язково ведеться державною мовою в школах і шкільних закладах, в яких виховання й навчання здійснюється мовою нацменшин, встановлюється Міністерством культури за погодженням із Міністерством освіти, науки, досліджень і спорту Словацької Республіки.

Підручники та навчальні тексти, що використовуються в навчальному процесі у Словаччині, видаються державною мовою, за винятком підручників та навчальних текстів для навчання мовою нацменшин та підручників для вивчення інших іноземних мов. Порядок їх видання та використання регулюються спеціальними нормативно-правовими актами. Наприклад, відповідно до частини третьої § 13 Закону про школу в навчальних підручниках, виданих мовою нацменшини, географічні назви подаються так: географічні назви, що прийняті та вживаються мовою нацменшини – двомовно (спочатку мовою відповідної нацменшини, а потім у дужках або через косу риску державною мовою); картографічні твори викладаються державною мовою; стислий огляд географічних назв подається наприкінці підручника у вигляді словника мовою нацменшини та державною мовою.

Варто відзначити, що документи про здобуття освіти у школах та шкільних закладах з іншою мовою навчання оформляються двомовно – державною мовою та мовою відповідної нацменшини.

Фінляндія. Державними мовами Фінляндії є фінська та шведська мови. Право на власну мову й культуру у Фінляндії гарантоване Конституцією Фінляндської Республіки (далі – Конституція) та захищено законом. Кожен має право користуватися своєю рідною мовою (фінською або шведською) в судах та інших органах, а також отримувати необхідні документи цією мовою на умовах, визначених відповідним законодавством держави (частина друга розділу 17

³⁶ Zbierka zákonov Slovenskej republiky. ZÁKON z 22. mája 2008 o výchove a vzdelávaní (školský zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov. URL: https://www.slov-lex.sk/static/pdf/2008/245/ZZ_2008_245_20230101.pdf

Конституції³⁷). Окрім права кожного на власну мову та культуру, Конституція гарантує право саамів (як корінного населення), а також ромів та інших груп на збереження та розвиток власної мови й культури. За саамами конституційно закріплено право на використання саамської мови в органах державної влади. Порядок використання зазначеної мови регулюється законом (частина третя розділу 17 Конституції).

Багатомовність населення Фінляндії є тим чинником, що впливає на систему освіти в державі, яка сприяє рівності та повазі до мовних прав населення. Відповідно до положень Закону про мову саамі³⁸ навчальний заклад має право використовувати саамську мову (частина друга § 5 розділу 2) як мову навчання. Орган влади не може обмежити або відмовити в реалізації мовних прав, регламентованих зазначеним Законом, на підставі того, що представники саамів також знають фінську або шведську мови (частина друга § 4 розділу 2).

Право на використання у сфері освіти мов інших нацменшин, крім шведської та саамської, регулюється законодавством про освіту. Так, § 10 розділу 4 Закону про базову освіту³⁹ передбачено, що певні предмети можуть викладатися рідною мовою учня, відмінною від фінської, шведської, саамської, якщо це не впливає на рівень знання фінської мови.

Якщо навчальний заклад забезпечує навчання кількома мовами, то батькам або законним представникам учня надається вибір мови навчання. Закон про сприяння інтеграції⁴⁰ визначає заходи підтримки інтеграції та надання можливостей іммігранту брати активну участь у житті фінського суспільства, а також передбачає заходи підтримки іммігрантів у збереженні їх власної мови та культури. Наприклад, окрім вивчення фінської чи шведської мови в плані інтеграції іммігранта (Kotoutumissuunnitelma) можна узгодити порядок навчання рідною мовою іммігранта (§ 4 розділу 2 Закону).

Латвія. Конституція Латвійської Республіки⁴¹ (далі – Конституція) декларує визнання та гарантує захист фундаментальних прав людини і повагу до етнічних меншин. Приписами статей 4 і 114 Конституції визначено державний статус латиської мови та гарантовано представникам меншин право на збереження та розвиток своєї мовної, етнічної та культурної самобутності. Будь-яка інша мова, що використовується в Латвії, відповідно до Закону про державну мову (стаття 5)⁴² вважається іноземною мовою. Варто акцентувати, що Законом про освіту встановлена заборона дискримінації права на освіту, незалежно від раси, національної та етнічної приналежності (стаття 3¹)⁴³. У разі порушення зазначених прав та спричинення такими діями несприятливих наслідків, особа

³⁷ Finlex (oikeusministeriön omistama oikeudellisen aineiston julkinen ja maksuton Internet-palvelu). Suomen perustuslaki, 11.6.1999/731. URL: <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1999/19990731>

³⁸ Finlex (oikeusministeriön omistama oikeudellisen aineiston julkinen ja maksuton Internet-palvelu). Saamen kielilaki, 15.12.2003/1086. URL: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2003/20031086#L2>

³⁹ Finlex (oikeusministeriön omistama oikeudellisen aineiston julkinen ja maksuton Internet-palvelu). Perusopetuslaki, 21.8.1998/628. URL: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980628>

⁴⁰ Finlex (oikeusministeriön omistama oikeudellisen aineiston julkinen ja maksuton Internet-palvelu). Lakikotoutumisen edistämisestä, 1386/2010.

⁴¹ The Constitution of the Republic of Latvia. URL: <https://www.saeima.lv/en/legislative-process/constitution>

⁴² Valsts valodas likums. 09.12.1999. URL: <https://likumi.lv/ta/id/14740-valsts-valodas-likums>

⁴³ Izglītības likums. 29.10.1998 p. URL: <https://likumi.lv/ta/id/50759-izglitibas-likums>.

має право отримати юридичний супровід відповідно до Закону про омбудсмена та звернутися до суду з вимогою відшкодування збитків і моральної шкоди (частина шоста статті 3¹).

Право на вивчення мови нацменшини та порядок його забезпечення визначено відповідно до Закону про загальну освіту⁴⁴ та вже згаданого Закону про освіту⁴⁵. Так, мовою освіти є державна мова (стаття 9)⁴⁶. Слід наголосити, що відповідно до внесених у 2022 році змін в освітнє законодавство в Латвії відбуватиметься поступовий перехід на навчання виключно державною мовою (пункт 102 Перехідних положень)⁴⁷. Водночас, передбачено можливість здобуття освіти й іншою мовою в навчальних закладах, що реалізують освітні програми відповідно до двосторонніх або багатосторонніх міжнародних договорів Латвії або в яких предмети загальноосвітньої програми повністю або частково реалізуються іноземною мовою з метою забезпечення вивчення інших офіційних мов Європейського Союзу із дотриманням умов відповідного національного стандарту освіти (стаття 9)⁴⁸. До програми базової освіти можна включати рідну мову нацменшин, а зміст навчання має бути пов'язаний із ідентичністю та інтеграцією меншин у латвійське суспільство (пункт 5 статті 30, частина друга статті 43)⁴⁹. Одночасно із забезпеченням пріоритетності державної мови в освітньому процесі, законодавством передбачено не лише державну, а й приватну, втім на безкоштовній для учнів основі, форму реалізації програм із вивчення мов та історії культури нацменшин (стаття 47³, пункт 103 Перехідних положень)⁵⁰. Відповідно до статті 55 Закону про освіту учні закладу дошкільної чи базової освіти за необхідності мають право на отримання індивідуальної та персоналізованої підтримки для вивчення національної мови, що свідчить про повагу до права осіб, що належать до нацменшин, та інклюзивний підхід до організації навчального процесу.

Литва. Відповідно до положень статті 37 Конституції Литовської Республіки⁵¹ (далі – Конституція) громадяни, які належать до національних спільнот, мають право плекати свою мову, культуру та звичаї. Статтею 45 визначено, що національні громади самостійно керують своїми національно-культурними справами, освітою, благодійністю, взаємодопомогою та підтримуються державою. Згідно з положеннями статті 14 Конституції литовська мова виступає єдиною офіційною мовою в державі.

Загальна освіта до рівня старшої середньої освіти знаходиться у віданні муніципалітетів. Відповідно до частини сьомої статті 28 Закону про освіту в місцевостях, де національна меншина традиційно проживає у великій кількості, на вимогу громади муніципалітет гарантує навчання мовою нацменшини або

⁴⁴ Vispārējās izglītības likums. 09.06.1999 p. URL: <https://likumi.lv/ta/id/20243-visparejas-izglitibas-likums>

⁴⁵ Izglītības likums. 29.10.1998 p. URL: <https://likumi.lv/ta/id/50759-izglitibas-likums>

⁴⁶ Там само.

⁴⁷ Там само.

⁴⁸ Там само.

⁴⁹ Vispārējās izglītības likums. 09.06.1999 p. URL: <https://likumi.lv/ta/id/20243-visparejas-izglitibas-likums>

⁵⁰ Izglītības likums. 29.10.1998 p. URL: <https://likumi.lv/ta/id/50759-izglitibas-likums>

⁵¹ The Constitution of the Republic of Lithuania (available only in Lithuanian language). URL: <https://www.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija.htm>

мовами нацменшин⁵². Навчання мовою нацменшини проводиться у разі, якщо це передбачено положенням про навчальний заклад (частина друга статті 30 Закону про освіту). Навчальна програма в таких школах здійснюється в режимі двомовного навчання – мовою нацменшини та литовською мовою. Існують певні відмінності в навчальних програмах залежно від рівня освіти. Як правило, усі предмети в таких школах викладаються мовою нацменшини – за винятком таких предметів, як історія, географія Литви, пізнання світу та основи громадянства. Зазначені предмети викладаються лише державною мовою (пункт 2 частини другої статті 3 Закону про освіту). На принципі інклюзивності базується положення про створення для учнів із вадами слуху умов для вивчення рідної (жестової) мови в дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладах для учнів із особливими освітніми потребами (частина шоста статті 30). Один із способів реалізації права на вивчення представниками нацменшин своєї рідної мови передбачений положенням частини четвертої статті 30 Закону про освіту. Так, відповідне право можна реалізувати через навчання у школі з неформальною освітою або в іншому закладі освіти. Не лише діти громадян, а й осіб, що мають право на постійне чи тимчасове проживання у Литві, можуть вивчати рідну мову (частина п'ята статті 30). У школах початкової, основної, середньої освіти, в яких здійснюється двомовне викладання, за бажанням батьків (опікунів, піклувальників) інші предмети навчальних планів можуть викладатися литовською мовою (пункт третій частини другої статті 3 Закону про освіту).

Естонія. Державною мовою Естонії є естонська мова (§ 6 розділу I Конституції⁵³). Водночас, у населених пунктах, де мовою більшості жителів не є естонська, органи місцевого самоврядування можуть використовувати мову населення, яке складає більшість від загальної кількості постійного населення цієї місцевості. Така мова використовується для внутрішнього управління в порядку, визначеному законом (§ 52 розділу II Конституції).

Засади мовної політики Естонії визначаються також Законом про мову⁵⁴. Відповідно до положень зазначеного Закону будь-яка мова, крім естонської та естонської мови жестів, є іноземною (частина перша § 5). Законодавчим актом також визначено поняття мови національної меншини як іноземної мови, яку представники меншин використовують як рідну в Естонії (частина друга § 5). Права осіб, які користуються іноземною мовою, в тому числі мовою нацменшини, гарантуються відповідно до інших актів законодавства. При цьому заходи підтримки іноземних мов не повинні шкодити естонській мові (частина третя § 2).

Можливістю для культурного самовизначення громадян Естонії є створення культурних автономій, що задекларовано приписами статті 50 Конституції. Діяльність таких автономій регулюється Законом про культурну автономію нацменшин⁵⁵. Культурна автономія нацменшини в розумінні

⁵² LIETUVOS RESPUBLIKOS ŠVIETIMO ĮSTATYMAS. 1991 m. birželio 25 d. Nr. I-1489. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.1480/asr>

⁵³ Riigi Teataja. Eesti Vabariigi põhiseadus. URL: <https://www.riigiteataja.ee/akt/127042011002>

⁵⁴ Riigi Teataja. Keeleseadus. URL: <https://www.riigiteataja.ee/akt/118032011001>

⁵⁵ Riigi Teataja. Vähemusrahvuse kultuuriautonomiam seadus. URL: <https://www.riigiteataja.ee/akt/182796>

зазначеного Закону є правом осіб, які належать до нацменшини, створювати культурні муніципалітети для здійснення культурних прав, наданих їм конституцією (частина перша § 2). Варто підкреслити, що відповідно до Закону чітко визначено коло нацменшин, які можуть утворювати культурні муніципалітети меншин. Зокрема, до них належать особи з німецької, російської, шведської та єврейської меншин, а також представники меншин, чисельність яких перевищує 3000 осіб (частина друга § 2). Однією з головних цілей муніципалітету нацменшини є організація навчання рідною мовою та нагляд за використанням наданих для цієї мети засобів (§ 5). Освіта нацменшин однаково доступна й для тих представників нацменшин, які не мають культурної автономії.

Система освіти Естонії орієнтована на розвиток, збереження та захист естонської мови, тому одним із принципів її організації є забезпечення викладання естонської мови в усіх державних навчальних закладах і групах навчання іноземних мов (частина третя § 4 Закону про освіту). Правила використання мови в школах залежать від типу школи та віку учнів. Мова навчання в закладі освіти нацменшини обирається закладом освіти. Остаточне рішення щодо вибору освіти для своїх дітей приймають батьки (§ 37 Конституції).

Порядок організації мовного навчання в системі освіти регулюється положеннями § 21 Закону про початкову школу і права середньої школи⁵⁶. Навчання в початковій школі ведеться естонською мовою. У початковій школі або в окремих її класах за пропозицією опікунської ради школи (в муніципальних школах на підставі рішення муніципалітету або міської ради) або на підставі рішення міністра, відповідального за сферу освіти (у державних школах), мовою навчання може бути інша, ніж естонська мова. У середній школі мова навчання – естонська. У муніципальній школі або в окремих її класах навчання може проводитися також іншою мовою. Для муніципальної школи дозвіл на іншомовне або двомовне навчання дає Уряд на підставі клопотання муніципальної або міської ради. Ініціатором іншомовного або двомовного навчання є опікунська рада муніципальної школи, яка на підставі плану розвитку школи вносить відповідну пропозицію до муніципальної чи міської ради.

У школі чи класі, де мовою навчання не є естонська, вивчення естонської мови є обов'язковим з 1-го класу. Школа забезпечує організацію навчання естонської мови в школі або класі на рівні, який би дозволив випускникам початкової школи продовжити навчання в навчальному закладі з навчанням естонською мовою. Для учнів, які здобувають базову освіту, і для яких мова навчання не є рідною мовою, школа організовує мовну та культурну освіту, якщо у класі присутні не менше десяти учнів, які мають одну й ту саму рідну мову або мову спілкування вдома.

Порядок формування груп і класів із вивчення мови нацменшин.

Румунія. Законом про національну освіту Румунії визначено, зокрема, порядок організації навчального процесу мовою нацменшини. На рівні

⁵⁶ Riigi Teataja. Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus. URL: <https://www.riigiteataja.ee/akt/116042021007>

доуніверситетської освіти відповідне навчання здійснюється в різних організаційних формах, зокрема у групах та класах, які створюються залежно від місцевих потреб та на прохання батьків, законних опікунів або визнаних державою релігійних організацій (частина третя статті 19, частина друга статті 45)⁵⁷. Частиною першою статті 19 встановлюється максимально та мінімально допустиме число учнів у навчальних закладах, а частиною першою статті 63 – у групах та класах⁵⁸. Для навчання мовою нацменшин встановлюється виняток та дозволяється створювати навчальні групи з кількістю осіб, меншою за мінімально дозволена, за наявності заяви названих осіб і організацій (частина друга статті 63). Водночас, організація, реорганізація, ліквідація будь-яких навчальних підрозділів, зокрема з навчанням рідною мовою нацменшини може здійснюватися за погодженням із Міністерством освіти, Комісією з питань освіти та молоді Ради національних меншин та депутатською групою нацменшин, які представлено в парламенті Румунії (пункт б частини другої статті 63).

Польща. Постановою міністра освіти і науки Республіки Польща від 18 серпня 2017 р. зокрема встановлено порядок організації вивчення мов нацменшин у дитячих садках і школах⁵⁹. Групи для вивчення мови нацменшини створюються на весь період перебування дитини в дитячому садку або навчання учня у школі (частина четверта § 7). Викладання мови нацменшини організовується за наявності у дитячому садку або дошкільному класі початкової школи не менше 14 дітей, а у школі – не менше 7 учнів, батьки яких подали відповідні заяви (§ 3, §7). Заняття можуть проводитися двома мовами – польською та мовою нацменшини або лише мовою нацменшини. Якщо число бажаючих вивчати мову нацменшини є меншим за означені вище показники і становить 3–13 осіб у дитячому садку або дошкільному класі початкової школи, 3–16 осіб у школі, то відповідне навчання здійснюється у формі додаткового викладання. У разі відсутності навіть такого числа заяв або вчителя, організовуються міждитсадкові, міждошкільні та міжшкільні педагогічні колективи із кількістю учнів у межах 3–16 осіб для додаткового вивчення мови меншини (§ 8). Відповідно до постанови Міністра освіти і науки від 18 серпня 2017 р. представники нацменшин мають можливість вивчати рідну мову в різних організаційних формах – групи, класи, міждошкільні педагогічні колективи (частина перша § 9). Зазначене положення максимально сприяє забезпеченню права нацменшин на вивчення своєї мови.

Вірменія. Порядок комплектування класів у державних закладах освіти регламентується відповідною урядовою постановою від 30.08.2018 р. № 954, яка не встановлює особливостей чи винятків для організації навчання мовою

⁵⁷ Legea educației naționale. LEGE Nr. 1/2011 din 5 ianuarie 2011. URL: https://edu.ro/sites/default/files/_fi%C8%99iere/Legislatie/2022/LEN_2011_actualizata_2022.pdf

⁵⁸ Наприклад, на рівні початкової освіти у класі – не менше 10 та не більше 22, на рівні середньої – не менше 10 і не більше 26.

⁵⁹ Rozporządzenie ministra edukacji narodowej z dnia 18 sierpnia 2017 r. w sprawie warunków i sposobu wykonywania przez przedszkola, szkoły i placówki publiczne zadań umożliwiających podtrzymywanie poczucia tożsamości narodowej, etnicznej i językowej uczniów należących do mniejszości narodowych i etnicznych oraz społeczności posługującej się językiem regionalnym. Dz.U. 2017 poz. 1627. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20170001627>

нацменшини. Разом із тим, у пункті 12 зазначено, що для поглибленого навчання та інших виховних цілей може формуватися клас (навчальна група) із меншою від встановленої постановою граничною кількістю учнів – 35 осіб у класі початкової, середньої школи та 30 – у класі старшої школи⁶⁰. Умовою є наявність у шкільного закладу фінансових можливостей та забезпечення виконання вимог санітарних та будівельних правил і норм, що встановлені відповідними наказами міністра охорони здоров'я та міністра містобудування.

Порядок прийому учня до закладу освіти регламентується відповідним наказом міністра від 17.02.2022 р. № 07-N, яким встановлено певні особливості щодо навчання нацменшин⁶¹. Особи здійснюють реєстрацію дітей в Електронній системі реєстрації учнів до школи (пункт 16 наказу). Учень може навчатися рідною мовою у спеціальному класі, а у разі відсутності такого – навчатиметься мовою за вибором одного із його батьків або законного представника (пункт 5 наказу). Учня, який належить до нацменшини, приймають до школи з можливістю навчання рідною мовою навіть у разі повного заповнення відповідної ліцензованої квоти, якщо за його місцем проживання не існує інших подібних закладів освіти (пункт 5 наказу).

Словаччина. Громадянам, які належать до нацменшин, навчання гарантується в національних школах, національних класах, національних шкільних закладах (абзац п'ятий § 12 Закону про школу). Національна школа (národnostnou škola) – школа, в якій хоча б в одному класі весь навчальний процес, крім навчання іноземних мов, здійснюється мовою національної меншини, або школа, в якій в усіх класах освітній процес здійснюється щонайменше за двома освітніми програмами мовою національної меншини (пункт (ae) § 2 Закону про школу). Національний клас (národná trieda) – клас, у якому навчальний процес хоча б із одного предмета здійснюється мовою національної меншини (пункт (af) § 2 Закону про школу). Національний шкільний заклад (národnostným školským zariadením) – шкільний заклад, у якому навчальний процес і професійна діяльність здійснюються мовою національної меншини (пункт (ag) § 2 Закону про школу). Національні школи та шкільні заклади, у тому числі «приватні школи» (súkromná škola – школа та шкільний заклад, засновані іншою фізичною або юридичною особою), є частиною системи освіти Словаччини та фінансуються за рахунок коштів державного бюджету та місцевих бюджетів.

Початкова школа здійснює виховання та навчання за освітніми програмами, які забезпечують базову освіту. Початкова школа має дев'ять класів та поділяється на перший (з першого по четвертий класи) та другий ступені (з п'ятого по дев'ятий класи). Найбільша кількість учнів у класі початкової школи складає: 24 учні в класі, в якому є учні кількох класів першого ступеня

⁶⁰ Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ 30 օգոստոսի 2018 թվականի N 954-Ն ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՀԱՆՐԱՎՐԹԱԿԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԾՐԱԳՐԵՐ ԻՐԱԿԱՆԱՑՆՈՂ ՊԵՏԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ ՀԱՍՏԱՏՈՒԹՅԱՆ ԳԱՍԱՐԱՆՆԵՐԻ ԿԱԶՄԱՎՈՐՄԱՆ ԿԱՐԳԸ ՍԱՀՄԱՆԵԼՈՒ ՄԱՍԻՆ. URL: <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=125126>

⁶¹ ՀՀ ԿԳՄՍ նախարարի 17 փետրվարի 2022 թվականի N 07-Ն հրաման. URL: <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docid=160473>

початкової школи, 25 учнів для першого – четвертого класів, 29 учнів для п'ятого – дев'ятого класів (пункт 5 § 29 Закону про школу). Найменша середня кількість учнів у класах початкової школи дорівнює відношенню загальної кількості учнів відповідних класів до загальної кількості таких класів школи, округленому до цілого числа, та складає: для класів першого ступеня початкової школи – 13 осіб, для класів другого ступеня – 15 осіб. Якщо на території муніципалітету створено початкову школу, навчання в якій здійснюється державною мовою та одночасно мовою відповідної нацменшини, або якщо на території муніципалітету є початкова школа, в якій навчання здійснюється державною мовою, і одночасно початкова школа, в якій навчання здійснюється мовою відповідної нацменшини, найменша середня кількість учнів у класах може бути зменшена на два учні (пункт 15, § 29 Закону про школу). В особливих випадках засновник початкової школи може зменшити найменшу середню кількість учнів (у тому числі ту, яка вже була зменшена на два учні) у класах для навчання мовою нацменшини, якщо в радіусі 6 кілометрів від місця постійного проживання учня немає іншої початкової школи з навчанням мовою нацменшини (пункт 16 (б) § 29 Закону про школу).

Залежно від характеру навчальної програми, клас може бути поділений на групи або об'єднаний у групи. Кількість груп і кількість учнів у групі, як правило, визначається відповідно до просторових, кадрових і фінансових умов школи, характеру діяльності учнів, складності предмета та дотриманням вимог щодо охорони праці викладачів. Наприклад, для викладання предметів словацької мови та словацької літератури клас поділяється на групи на кожному уроці, якщо в ньому більше 17 учнів. Учні кількох класів одного класу також можуть бути об'єднані в одну групу⁶². В певних випадках, зазначених у шкільній освітній програмі, кількість груп і кількість учнів у групі може бути збільшена не більше, ніж на три учні.

Дитячий садок створюється, як правило, для десяти дітей. Найбільша кількість дітей у класі дитячого садка не повинна перевищувати 18 осіб у класі для дітей віком від двох до трьох років, 20 осіб у класі для дітей віком від трьох до чотирьох років, 21 особу у класі для дітей від чотирьох до п'яти років, 22 особи у класі для дітей від п'яти до шести років, 21 особу у класі для дітей віком від двох до шести років⁶³. До класу можуть бути прийняті не більше двох дітей з особливими освітніми потребами (діти з розумовими, сенсорними або фізичними вадами, із порушенням комунікативних навичок, із розладами поведінки, з аутизмом). При цьому гранична наповнюваність класу пропорційно зменшується на кожен прийняту до класу дитину з особливими освітніми потребами (§ 28 Закону про школу). Максимальна кількість дітей у класі може бути збільшена на трьох осіб, якщо просторове розташування і функціональний

⁶² Zbierka zákonov Slovenskej republiky. VYHLÁŠKA Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky № 223 z 15. júna 2022 o základnej škole. URL: https://www.slovlex.sk/static/pdf/2022/223/ZZ_2022_223_20220701.pdf

⁶³ Zbierka zákonov Slovenskej republiky. VYHLÁŠKA Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky № 541 z 22. decembra 2021 o materskej škole. URL: https://www.slovlex.sk/static/pdf/2021/541/ZZ_2021_541_20220101.pdf

поділ приміщень забезпечує дітям вільні ігри, відпочинок, особисту гігієну із загартовуванням і фізичними вправами⁶⁴.

Законодавством не передбачено поділ на групи і класи з вивчення мов нацменшин у дитячому садку⁶⁵. Навчання у дитячому садку організовується з урахуванням індивідуальних потреб дітей.

Фінляндія. Дошкільна освіта у фінському законодавстві – це систематична та цілеспрямована організація освітньої діяльності, яка складається з виховання, навчання та догляду за дітьми (§2 глави 1 Закону про дошкільну освіту). Навчальна група може мати не більше 20 учнів. Максимальний розмір навчальної групи може бути перевищений, якщо це виправдано особливостями учнів або методом роботи, який використовується під час навчання. Якщо учні навчаються в одній групі з учнями, які отримують спеціальну підтримку, у групі викладання може бути максимум десять учнів.

Відповідно до § 17 глави 4 Закону про базову освіту спеціальна підтримка полягає у спеціальному навчанні та іншій допомозі, що надається відповідно до закону з урахуванням особливих потреб учнів. Для реалізації рішення про спецпідтримку у співпраці з учнем та опікуном або, якщо необхідно, іншим законним представником учня повинен бути складений індивідуальний план організації навчання учня (§17а глави 4 Закону про базову освіту), у тому числі організації навчання мовою, обраною одним із батьків або законним представником учня мовою навчання. План переглядається за потреби, але не менше одного разу на навчальний рік.

Під час навчання учнів у рамках інклюзивної освіти (якщо через інвалідність або хворобу дитини неможливо досягти цілей, визначених для базової освіти в Законі про базову освіту, протягом дев'яти років) група може мати не більше восьми учнів. Якщо учні, зазначені вище, навчаються в одній групі або разом із учнями, які отримують спеціальну підтримку, максимальний розмір навчальної групи визначається відповідно до типу підтримки, яку мають більшість учнів у групі.

Латвія. Освітні програми для нацменшин розробляє навчальний заклад, обираючи один із зразків освітніх програм, включених до національних рекомендацій щодо дошкільної освіти (постанова Кабінету Міністрів від 21.11.2018 р. № 716 – Положення про національні методичні рекомендації щодо дошкільної освіти⁶⁶) або державного стандарту базової освіти (постанова

⁶⁴ Zbierka zákonov Slovenskej republiky. VYHLÁŠKA Ministerstva zdravotníctva Slovenskej republiky № 527 zo 16 augusta 2007 o podrobnostiach o požiadavkách na zariadenia pre deti a mládež. URL: <https://www.slovlex.sk/static/pdf/2007/2007c221.pdf>

⁶⁵ Zbierka zákonov Slovenskej republiky. VYHLÁŠKA Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky № 541 z 22. decembra 2021 o materskej škole. URL: https://www.slovlex.sk/static/pdf/2021/541/ZZ_2021_541_20220101.pdf

⁶⁶ Likumi.lv (tiesību aktu vietne) Noteikumi par valsts pirmsskolas izglītības vadlīnijām un pirmsskolas izglītības programmu paraugiem. URL: <https://likumi.lv/ta/id/303371-noteikumi-par-valsts-pirmsskolas-izglitibas-vadlinijam-un-pirmsskolas-izglitibas-programmu-paraugiem>

Кабінету Міністрів від 27.11.2018 р. № 747 – Положення про національні стандарти базової освіти та зразки програм базової освіти⁶⁷).

У програмах освіти нацменшин з 1 по 6 клас забезпечується вивчення державної мови в обсязі не менше 50 відсотків навчального плану, включаючи іноземні мови. У програмах освіти нацменшин із 7 по 9 клас забезпечується вивчення державної мови в обсязі не менше 80 відсотків навчального плану, у тому числі іноземної мови. Програми освіти меншин додатково включають дисципліни, необхідні для вивчення відповідної мови, етнічної культури (стаття 41 Закону про освіту).

Литва. Згідно з рекомендаціями щодо організації вивчення мови нацменшини, затвердженими наказом Міністра освіти і науки Литовської Республіки від 01.08.2006 р. №ISAK-1630⁶⁸, вивчення рідної мови доцільно починати з другого класу. Відповідні заяви подаються одним із батьків (опікунів) дитини віком до 14 років, або учнем 14–16 років за письмовою згодою одного із батьків. Вивчення рідної мови в загальноосвітній школі організовується у випадку, коли надійшло не менше п'яти звернень учнів (їх батьків, опікунів, піклувальників), а також за наявності вчителя-спеціаліста такої мови. Учням 6–10 класів за програмою основної освіти, які обрали рідну мову як другу іноземну, дозволяється не вивчати другу іноземну мову, запропоновану школою. Обсяг програми з рідної мови визначає школа самостійно з урахуванням побажань учнів (їхніх батьків, опікунів, піклувальників).

Групу з вивчення рідної мови можуть складати учні, які навчаються в одному класі, учні суміжних класів або учні різних класів однієї освітньої програми (початкова освіта, основна освіта, середня освіта). Міністерство освіти Литви не рекомендує формувати групу учнів, які навчаються за різними освітніми програмами. Групи учнів 6–10 класів формуються на підставі заяв учнів, які обрали вивчення рідної мови як факультатив. У разі, якщо учнів, які виявляють бажання вивчати рідну мову, виявиться менше 5 для групи, то таким учням може надаватися можливість самостійного вивчення рідної мови або користування послугами іншого закладу освіти.

Естонія. Гранична наповнюваність класів у початковій школі становить 24 учні. Якщо навчання організовано в навчальних групах, верхня межа наповнюваності класів поширюється і на навчальні групи (§ 26 Закон про початкову школу і права середньої школи).

Порядок створення необхідних умов для вивчення рідної мови та пізнання національної культури нацменшинами, які здобувають базову освіту, регламентується постановою Уряду від 19.08.2010 р. № 116 «Умови та порядок створення можливостей для мовної та культурної освіти»⁶⁹, згідно з якою школа

⁶⁷ Likumi.lv (tiesību aktu vietne) Noteikumi par valsts pamatizglītības standartu un pamatizglītības programmu paraugiem. URL: <https://likumi.lv/ta/id/303768-noteikumi-par-valsts-pamatizglitibas-standartu-un-pamatizglitibas-programmu-paraugiem>

⁶⁸ ĮSAKYMAS DĖL TAUTINĖS MAŽUMOS KALBOS OKYMOŠI ORGANIZAVIMO BENDROJO LAVINIMO MOKYKLOJE REKOMENDACIJŲ APRAŠO PATVIRTINIMO. 2006 m. rugpjūčio 1 d. Nr. ISAK-1630. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.281391?jfwid=>

⁶⁹ Riigi Teataja. Keele- ja kultuuriõppeks võimaluste loomise tingimused ja kord Vastu võetud 19.08.2010 nr 116. URL: <https://www.riigiteataja.ee/akt/111092012007>

організовує для учнів, які здобувають базову освіту, вивчення мови та культури як предмет за вибором не менше двох уроків на тиждень, якщо батьки (опікуни) не менш як десяти учнів з однією рідною мовою подали письмову заяву директору школи. Якщо було подано менше десяти заявок на організацію такої мовної та культурної освіти, школа спільно з муніципалітетом або міською владою забезпечує відповідне навчання.

Група з вивчення мови і культури утворюється школою відповідно до поданих заяв двічі на рік. На підставі заяв, отриманих з 2 жовтня по 1 червня, вивчення мови та культури організовується з початку нового навчального року. На основі заяв, отриманих з 2 червня по 1 жовтня, – з початку другого семестру навчального року. Група вивчення мови і культури може формуватися також із учнів різних класів і шкіл.

Якщо рідною мовою учня є одна з іноземних мов, які викладаються в школі, школа з естонською мовою навчання або з іншою мовою навчання дозволяє учневі вивчати свою рідну мову як іноземну мову. Якщо в групі іноземної мови є не менше десяти учнів, для яких дана іноземна мова є рідною, школа може створити з них окрему групу з вивчення мови.

Форма заяви на прийняття здобувачів до таких груп і класів, зокрема, чи вказується в ній на приналежність особи до нацменшини.

Румунія. Наявність заяви батьків, законних опікунів про потребу навчання їхньої дитини мовою нацменшин визначено законодавством Румунії однією з умов формування відповідних груп і класів⁷⁰. Разом із тим, структуру цього документа на законодавчому рівні не встановлено. Шаблон його форми розміщено в додатках до Порядку роботи з питань вивчення рідної мови і літератури, історії та традицій національних меншин та музичного виховання рідною мовою, який затверджено Міністерством освіти, науки, молоді та спорту⁷¹.

Відповідно до форми заявник має вказати: прізвище, ім'я керівника навчального закладу; своє прізвище, ім'я, місце проживання та дані документа, що посвідчує його особу; прізвище, ім'я учня, клас навчання; обрані предмети навчання, викладання яких передбачено статтею 4 Методології вивчення рідної мови та літератури, румунської мови та літератури, історії та традицій національних меншин та музичної освіти рідною мовою, яку затверджено наказом Міністра освіти, науки, молоді та спорту 10.09.2012 р. № 5671⁷².

Польща. Заява на вивчення мови нацменшин до 20 вересня має подаватися керівнику дитсадка чи школи батьками дитини, учня чи повнолітнім учнем.

⁷⁰ Ч. 3 ст. 19, ч. 2 ст. 45. Legea educației naționale. LEGE Nr. 1/2011 din 5 ianuarie 2011. URL: https://edu.ro/sites/default/files/_fi%C8%99iere/Legislatie/2022/LEN_2011_actualizata_2022.pdf

⁷¹ Procedura operationala privind studiul Limbii si literaturii materne, Istoriei i traditiilor minoritiifilor nafionale si al Educafiei muzicale in limba maternii. № 27446/28.12.2020. URL: <https://www.isj-cl.ro/index.php/minoritati/2865-procedura-operationala-privind-studiul-limbii-si-literaturii-materne-istoriei-si-traditiilor-minoritatilor-nationale-si-al-educatiei-muzicale-in-limba-materna>; Anexa 1. URL: <https://scoala195.invatamantsector3.ro/wp-content/uploads/sites/34/2021/01/PO-LIMBA-MATERNA.pdf>

⁷² O. nr.5.671/10-09-2012 (M.E.C.T.S.) ORDIN al ministrului educatiei, cercetarii, tineretului si sportului pentru aprobarea Metodologiei privind studiul in limba materna si al Limbii si literaturii materne, al Limbii si literaturii romane, studiul Istoriei si traditiilor minoritatilor nationale si al Educatiei muzicale in limba materna. URL: <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/141310>

Форму цього документа встановлено в додатку до постанови Міністра освіти і науки Республіки Польща від 18.08.2017 р.⁷³. Заявник (батьки, законні опікуни, повнолітній учень) вказує наступні дані: місцезнаходження та дату; власні ім'я та прізвище; ім'я та прізвище керівника дитсадка, школи, а також назву відповідного закладу; ім'я та прізвище дитини, учня; позначену одну з можливих, згідно з частиною першою параграфу 1 названої постанови, форм навчання, які вказано у бланку заяви (вивчення мови нацменшини або вивчення історії та культури). Заява має містити підписи заявника та особи, що її прийняла⁷⁴.

Вірменія. Згідно з наказом Міністра освіти, науки, культури і спорту Республіки Вірменії від 17.02.2022 р. № 07-N прийом до закладу освіти здійснюється відповідно до наказу директора, на підставі письмової заяви одного з батьків або законного представника дитини шкільного віку. Укладається договір у порядку, встановленому законодавством про освіту та відповідно до статуту закладу освіти⁷⁵. Серед переліку документів, що необхідні для зарахування дитини до школи, спеціальної заяви про навчання мовою нацменшин не зазначено (див. розділ 4 наказу).

Словаччина. Порядок прийому на навчання до дошкільного навчального закладу та початкової школи, а також дані, які мають міститися у відповідній заяві про прийом дитини на навчання у Словаччині, регламентовано законодавством. Зокрема, відповідно до §59 Закону про школу до дитячого садка приймається дитина віком від трьох років, а у виняткових випадках із двох років, на підставі письмової заяви законного представника дитини, яка подається на ім'я директора дитячого садка у паперовій чи електронній формі⁷⁶. У заяві про прийом дитини до дошкільного навчального закладу вказуються такі дані про дитину: прізвище, ім'я та по батькові; дата і місце народження; адреса постійного проживання або адреса місця звичайного перебування дитини, якщо вона не перебуває за адресою постійного проживання; ідентифікаційний номер; громадянство; національність. Про законного представника у заяві зазначається: прізвище, ім'я та по батькові; статус по відношенню до дитини; адреса проживання та вид проживання; заборона на проживання; контакт для спілкування. Також слід зазначати про форму організації виховання та навчання (цілий день або півдня) та про мову навчання, якою має здійснюватися дошкільна освіта.

Для зарахування дитини на навчання до початкової школи один із батьків або законний представник дитини має її зареєструвати. При реєстрації дитини

⁷³ Rozporządzenie ministra edukacji narodowej z dnia 18 sierpnia 2017 r. w sprawie warunków i sposobu wykonywania przez przedszkola, szkoły i placówki publiczne zadań umożliwiających podtrzymywanie poczucia tożsamości narodowej, etnicznej i językowej uczniów należących do mniejszości narodowych i etnicznych oraz społeczności posługującej się językiem regionalnym. Dz.U. 2017 poz. 1627. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20170001627>

⁷⁴ Потрібно вказати, яку саме мову бажають вивчати.

⁷⁵ ՀՀ ԿԳՄՍ նախարարի 17 փետրվարի 2022 թվականի N 07-Ն հրավան. URL: <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docid=160473>

⁷⁶ Через електронне подання, яке надсилається на електронну скриньку дитячого садка або за допомогою електронного документа, авторизованого кваліфікованим електронним підписом.

для обов'язкового відвідування початкової школи один із батьків або законний представник дитини надає такі особисті дані про дитину: прізвище, ім'я та по батькові; дата і місце народження; адреса постійного проживання або адреса місця звичайного перебування дитини, якщо вона не перебуває за адресою постійного проживання; ідентифікаційний номер; громадянство; національність. Про законного представника при реєстрації зазначається: посада, прізвище, ім'я та по батькові; правоздатність; адреса проживання та вид проживання; заборона на проживання; контакт для спілкування⁷⁷. Заява про навчання в початковій школі подається на бланку за зразком, затвердженим та оприлюдненим Міністерством освіти.⁷⁸ Зарахування проводиться з 1 по 30 квітня, що передуює початку навчального року, в якому дитина повинна почати проходити обов'язкове відвідування школи.

Фінляндія. Порядок подачі заяви на здобуття дошкільної або базової освіти, а також інформація, яку необхідно подати одному з батьків або законному представнику дитини у заклад освіти, визначається організатором освіти⁷⁹ (§ 23а глави 4 Закону про базову освіту, § 23 глави 5 Закону про обов'язкову освіту).

Наприклад, відповідно до § 70 глави 13 Закону про дошкільну освіту в базі даних має зберігатися така інформація про дитину, яка навчається: ім'я, номер соціального страхування, номер учня, рідна мова, місто проживання та контактна інформація; заклад, у якому дитина навчається у дошкільному віці; дата подання заявки на навчання; дата початку та закінчення дії рішення чи угоди про організацію освіти; погодинний обсяг права на дошкільну освіту та інформацію, пов'язану з його використанням; відомості про організацію дошкільної освіти.

Латвія. Порядок прийому учнів на навчання за програмами загальної початкової та загальної середньої освіти регламентований постановою Уряду від 11.01.2022 р. № 11 «Порядок зарахування учнів за загальноосвітніми програмами та відрахування з них, а також обов'язкові вимоги для переведення учнів до наступного класу»⁸⁰. Відповідно до положень зазначеної постанови зарахування здобувачів освіти на освітню програму здійснюється на підставі письмової заяви на ім'я керівника закладу освіти, поданої одним із батьків або законним представником особи, яка навчається, дорослою особою, яка навчається, або посадовою особою, відповідальною за ресоціалізацію засудженого (далі – відповідальна посадова особа).

У заяві про вступ зазначаються: прізвище, ім'я та по батькові одного з батьків, або законного представника неповнолітнього учня чи повнолітнього учня, або відповідальної посадової особи; інформація про сторонній догляд учня

⁷⁷ У паперовій чи електронній формі. Через електронне подання, яке надсилається на електронну скриньку дитячого садка або за допомогою електронного документа, авторизованого кваліфікованим електронним підписом.

⁷⁸ Edicný portál. Prihláška na vzdelávanie v základnej škole na školský. URL: <https://edicnyportal.iedu.sk/Forms/Show/5121> (дата звернення 22.02.2023)

⁷⁹ У Фінляндії організаторами освіти є: усі муніципалітети, держава, приватна організація чи фонд, які мають дозвіл Уряду на здійснення відповідної діяльності.

⁸⁰ Likumi.lv (tiesību aktu vietne) Kārtība, kādā izglītojamie tiek uzņemti vispārējās izglītības programmās un atskaitīti no tām, kā arī obligātās prasības izglītojamo pārcelšanai nākamajā klasē. URL: <https://likumi.lv/ta/id/329096-kartiba-kada-izglitojamie-tiek-uznemti-visparejas-izglitibas-programmas-un-atskaititi-no-tam-ka-ari-obligatas-prasibas-izglitoj>

(за наявності); прізвище, ім'я, по батькові, індивідуальний податковий номер (за наявності), дата народження учня; адреса заявленого та фактичного проживання учня або додаткова адреса в Латвії до реєміграції; виділена спеціальна група дошкільної освіти (за наявності); назва, код обраної освітньої програми; обрані предмети / курси (за наявності); для зв'язку з навчальним закладом – адреса заявленого та фактичного місця проживання батьків або закладу відповідальної посадової особи, яку він представляє, адреса електронної пошти (за наявності).

Литва. У заяві на вступ до першого класу школи окрім інформації про певні персональні дані заявника – одного з батьків, опікунів (ПІБ, телефон, електронна адреса) та учня (ПІБ, дата народження, громадянство, місце проживання) вказується національність, рідна мова, обираються для навчання додаткові предмети – етика чи релігія⁸¹. Структура заяви на зарахування до групи дошкільного виховання значною мірою подібна до заяви на вступ до першого класу школи та передбачає зазначення рідної мови дитини⁸².

Естонія. Забезпечення можливостей для розвитку мовної та культурної освіти нацменшин в Естонії врегульовано на законодавчому рівні. Школа організовує для учнів, які здобувають базову освіту, вивчення рідної мови та культури як предмет за вибором (факультативно) не менше двох уроків на тиждень, якщо батьки або законні представники не менш як десяти учнів з однаковою рідною мовою подали письмову заяву директору школи⁸³. Проте форма заяви та інформація, що має бути вказана в ній, не визначені. Водночас, керівнику школи надані повноваження щодо встановлення умов та порядку прийому до школи (§ 27 Закон про початкову школу і права середньої школи)⁸⁴.

Чи можуть навчатися в таких групах і класах поряд із представниками відповідної нацменшини представники переважаної у відповідній державі національності або представники інших нацменшин.

Спільне вивчення мови певної нацменшини особами, що належать до цієї меншини, а також особами, що представляють переважаною в державі національність або інші нацменшини, в цілому не регулюється на законодавчому рівні в державах, досвід яких досліджувався. Водночас варто зазначити таке. По-перше, закріплення та реалізація мовно-освітніх прав нацменшин апріорі спрямовані на підтримку збереження національної, культурної, релігійної ідентичності цих груп. По-друге, національне законодавство означених держав щодо використання мов нацменшин в освітній сфері базується на міжнародно-правових принципах та стандартах. Так, за особами, які належать до нацменшин, у міжнародно-правових актах закріплено право «разом з іншими членами тієї ж групи користуватися своєю культурою, сповідувати свою релігію і виконувати її

⁸¹ Prašymo formos dėl priėmimo į mokyklą. URL: <https://kudirka.radviliskis.lm.lt/priemimas/prasymo-forma-del-priemimo-i-pirma-klase/>

⁸² Там само.

⁸³ Riigi Teataja. Keele- ja kultuuriõppeks võimaluste loomise tingimused ja kord Vastu võetud 19.08.2010 nr 116. URL: <https://www.riigiteataja.ee/akt/111092012007>

⁸⁴ Riigi Teataja. Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus. URL: <https://www.riigiteataja.ee/akt/116042021007>

обряди, а також користуватися рідною мовою»⁸⁵. Ключовим для визначення означеного права є словосполучення «разом / спільно з членами меншості, до якої належить особа». Право на навчання рідною мовою є складовою права на користування своєю культурою, сповідання своєї релігії і виконання її обрядів, користування рідною мовою, суб'єктом якого є особи, що належать до нацменшин.

Румунія. На рівні підзаконного регулювання передбачено спільне навчання представників різних нацменшин. Так, відповідно до згаданої раніше Методології питання вивчення мов нацменшин викладено у спеціальному розділі про ромів. Відповідно до нього для дітей, які належать до «змішаних сімей», встановлено право вивчення мов двох нацменшин, до яких належать їхні батьки⁸⁶.

Вірменія. Наказ Міністра освіти, науки, культури і спорту Республіки Вірменії від 17.02.2022 р. № 07-Н містить положення, які передбачають створення можливостей у класах і групах із викладанням мови певної нацменшини спільного навчання учнів, які представляють інші нацменшини чи вірмен. Відповідно до пункту 7 цього наказу в разі, якщо батьки або законні представники дітей є іноземними громадянами, особами з подвійним громадянством, особами без громадянства, а також у разі, якщо лише один із батьків (законних представників) є громадянином Республіки Вірменія, то учень має право навчатися мовою за їхнім вибором⁸⁷.

Фінляндія. Законодавством Фінляндії передбачається право закладу освіти за погодженням з батьками або законними представниками дітей здійснювати заходи щодо організації спільного навчання мові нацменшин учнів різних класів, груп дошкільних навчальних закладів в одній навчальній групі або разом із учнями іншої школи чи навчального закладу⁸⁸.

Висновки.

У державах, досвід яких досліджувався, створений конституційно-правовий механізм забезпечення права нацменшин на використання своєї мови в освіті. Важливим елементом цього механізму є базові мовно-освітні закони. Необхідно акцентувати на відповідності мовно-освітньої законодавчої бази цих держав основним міжнародно-правовим принципам та стандартам щодо прав нацменшин. Наприклад, це стандарти про зобов'язання держав створити особам, які належать до нацменшин, рівні можливості для доступу до освіти всіх рівнів,

⁸⁵ Ст. 27 Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р. Майже тотожне формулювання має припис ст. 30 Конвенції ООН про права дитини 1989 р.: «... спільно з іншими членами її групи користуватися своєю культурою, сповідати свою релігію і виконувати її обряди, а також користуватися рідною мовою».

⁸⁶ Стаття 46. ORDIN nr. 5.671 din 10 septembrie 2012pentru aprobarea Metodologiei privind studiul în limba maternă și al Limbii și literaturii materne, al Limbii și literaturii române, studiul Istoriei și tradițiilor minorităților naționale și al Educației muzicale în limba maternă. MINISTERUL EDUCAȚIEI, CERCETĂRII, TINERETULUI ȘI SPORTULUI. URL: <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/141310>

⁸⁷ ORDIN nr. 5.671 din 10 septembrie 2012pentru aprobarea Metodologiei privind studiul în limba maternă și al Limbii și literaturii materne, al Limbii și literaturii române, studiul Istoriei și tradițiilor minorităților naționale și al Educației muzicale în limba maternă. MINISTERUL EDUCAȚIEI, CERCETĂRII, TINERETULUI ȘI SPORTULUI. URL: <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/141310>

⁸⁸ Finlex (oikeusministeriön omistama oikeudellisen aineiston julkinen ja maksuton Internet-palvelu). Perusopetusasetus, 20.11.1998/852. URL: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980852>

а також про забезпечення, по можливості та в рамках своїх освітніх систем без шкоди для вивчення офіційної або державної мови, умов для викладання мов нацменшин або навчання цими мовами.

Варто звернути увагу на положення законодавства, якими забезпечується пріоритет вивчення та навчання саме державною мовою. Прикладом є ухвалені 2022 року зміни до освітнього законодавства Латвії.

Регламентування порядку формування груп, класів із навчанням мовою нацменшин у Румунії, Словаччині здійснюється на рівні закону. У Польщі, Литві, Естонії – на рівні підзаконних актів, що встановлюють максимально та мінімально допустиме число учнів. Водночас, ці вимоги мають «гнучкий» характер. Так, у разі наявності меншого числа учнів пропонуються інші форми навчання, наприклад, у Польщі – додаткове вивчення мови, створення міждитсадкових, міждошкільних та міжшкільних педагогічних колективів, у Словаччині за певних умов середня кількість учнів у класах також може бути зменшена. У Вірменії відповідно до наказу Міністра освіти, яким регламентується загальний порядок прийому учня до закладу освіти, визначено певні особливості процедури для нацменшин. Учня, що належить до нацменшини, приймають до школи з можливістю навчання рідною мовою навіть у разі максимального заповнення відповідної ліцензованої квоти, якщо за його місцем проживання не існує інших подібних закладів освіти. В усіх державах, законодавство яких досліджувалося, обов'язковою умовою створення груп, класів означеного виду є наявність заяв батьків, законних представників про потребу навчання мовою нацменшин, а у Литві – також і наявність вчителя-спеціаліста такої мови.

Наявність заяви батьків, законних представників про потребу навчання їхньої дитини мовою нацменшин визначено законодавством Румунії та Польщі. У шаблонах таких заяв не зазначається інформація про національність дитини. У заявах на зарахування до закладу освіти надання інформації про національність, рідну мову дитини передбачено законодавством Литви; про рідну мову – законодавством Фінляндії; про національність, мову навчання – законодавством Словаччини.

Спільне навчання мовою нацменшини особами, що належать до різних нацменшин, а також до переважаючої в державі національності в цілому, не регулюється на законодавчому рівні в державах, досвід яких досліджувався. Водночас, законодавство Румунії, Вірменії, Фінляндії містить положення, застосування яких, на нашу думку, може передбачати подібну ситуацію.

*Дослідницька служба
Верховної Ради України*

**Цей документ підготовлений Дослідницькою службою Верховної Ради України як довідковий інформаційно-аналітичний матеріал. Інформація та позиції, викладені в документі, не є офіційною позицією Верховної Ради України, її органів або посадових осіб. Цей документ може бути цитований, відтворений та перекладений для некомерційних цілей за умови відповідного посилання на джерело.*